

หลักนิติธรรมกับการลงโทษจำคุก The Rule of Law and Imprisonment

ศลธร คงหวาน

คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยตาปี

อำเภอเมือง จังหวัดสุราษฎร์ธานี 84000

E-mail : Sonthon@Tapee.ac.th

บทคัดย่อ

หลักนิติธรรม (The Rule of Law) ถือเป็นหลักการพื้นฐานของการบังคับใช้โทษจำคุก (Imprisonment) เนื่องจากหลักนิติธรรม เป็นรากฐานที่สำคัญการปกครองในระบอบประชาธิปไตย รัฐสมัยใหม่ต้องยึดหลักนิติธรรม เป็นหลักการพื้นฐานของการปกครอง และออกกฎหมายที่ดีที่จะนำไปบังคับใช้กับประชาชนในรัฐ ซึ่งจะต้องสอดคล้องกับหลักสิทธิมนุษยชน ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ หรือ สิทธิขั้นพื้นฐานอันเป็นสากล ทั้งนี้ ปัจจุบันพบว่าหลักนิติธรรมสำหรับผู้ต้องโทษจำคุก ยังไม่มีการกล่าวอ้างถึง หลักนิติธรรมในส่วนกระบวนการยุติธรรมทางอาญา ยังคงให้ความสำคัญเฉพาะผู้ต้องหาในชั้นสอบสวนหรือผู้ต้องขังก่อนพิจารณาคดีเท่านั้น อย่างไรก็ตาม เมื่อศาลมีคำพิพากษาให้ต้องโทษจำคุก ก็ให้นำตัวไปขังไว้ตามระยะเวลาของคำพิพากษาในเรือนจำ ซึ่งการใช้โทษจำคุก ผู้ต้องโทษจำคุกย่อมได้รับผลกระทบต่อ ร่างกาย จิตใจ หรือบุคลิกภาพ ผลกระทบเหล่านี้ การใช้หลักนิติธรรมในมิติที่เกี่ยวกับหลักสิทธิมนุษยชน ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ หรือสิทธิขั้นพื้นฐาน อันเป็นสากล ย่อมมีประโยชน์ต่อผู้ต้องโทษจำคุก เพราะหลักนิติธรรมเป็นหลักการพื้นฐานของการใช้โทษจำคุก เมื่อผู้ต้องโทษจำคุกพ้นโทษไปแล้ว สามารถกลับไปใช้ชีวิตได้อย่างเช่นคนปกติทั่วไปในสังคม ไม่กลับมาก่อทำผิดซ้ำ อันเป็นการป้องกันสังคมได้อย่างแท้จริง

คำสำคัญ : หลักนิติธรรม, โทษจำคุก

Abstract

The Rule of Law is a basic legal principle. It provides foundation for democracy. The modern state must be served by the Rule of Law as a fundamental principle of administration. Good legislation needed to enforce the people in the state must comply with principles of human rights, dignity or a universal fundamental right. The Rule of Law related to prisoners has not been mentioned. The Rule of law regarding Criminal Justice System focuses on pre-trial prisoners. When an offender is sentenced to prison according to the duration of the court sentences, he/she will get physical and mental impacts including personality. Using the Rule of Law related to principles of human rights, dignity or a universal fundamental right is useful for prisoners. As a result of imprisonment under

the Rule of Law, the offender can live in a society as a normal person, there will be no recidivism and it can really protect the society.

Key words: The Rule of Law, Imprisonment

1. บทนำ

หลักนิติธรรม (The Rule of Law) เป็นหลักการพื้นฐานที่มีความจำเป็นอย่างยิ่งในการปกครองประเทศในระบอบประชาธิปไตย โดยอาศัยกลไกของกฎหมายเป็นสิ่งสูงสุด เพื่อก่อให้เกิดความเป็นธรรมสำหรับประโยชน์ของสมาชิกในรัฐ ไม่ว่าจะเป็นเพื่อประโยชน์ส่วนบุคคล (Individual Interest) หรือ ประโยชน์ส่วนรวม (Public Interest) สิ่งเหล่านี้ เป็นหลักการที่สำคัญที่สุดของการปกครองโดยอาศัยหลักนิติธรรม อย่างไรก็ตาม หลักนิติธรรมสำหรับประเทศไทยอาจไม่ใช่เรื่องใหม่นัก เพราะมักมีการกล่าวอ้างถึงหลักนิติธรรมว่า เป็นสิ่งที่ทุกคนต้องเคารพยึดถือ เมื่อหลักนิติธรรมเป็นหลักการพื้นฐานที่สำคัญและเคยมีการบัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 ไว้อย่างชัดเจนในมาตรา 3 วรรคสองว่า “การปฏิบัติหน้าที่ของรัฐสภา คณะรัฐมนตรี ศาล รวมทั้งองค์กรตามรัฐธรรมนูญและหน่วยงานของรัฐ ต้องเป็นไปตามหลักนิติธรรม” แสดงให้เห็นว่า การกล่าวอ้างถึงการใช้หลักนิติธรรมนั้น สามารถแทรกอยู่ในทุกภาคส่วนของการดำเนินงานของรัฐ แม้ปัจจุบันรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 จะถูกยกเลิกโดยประกาศ คณะรักษาความสงบแห่งชาติ ฉบับที่ 11/2557 เรื่อง การสิ้นสุดของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ลงวันที่ 22 พฤษภาคม 2557 ก็ตาม ซึ่งต่อมารัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พุทธศักราช 2557 มาตรา 35 (6) ก็ยังมีการกำหนดให้คณะกรรมการการยกย่องรัฐธรรมนูญต้องจัดทำร่างรัฐธรรมนูญ ให้ครอบคลุมถึงกลไกที่มีประสิทธิภาพในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของหลักนิติธรรม¹ และร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย โดยคณะกรรมการการยกย่องรัฐธรรมนูญก็มีการบัญญัติถึงหลักนิติธรรมไว้ในภาค 3 หลักนิติธรรม ศาล และองค์กรตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐ² แสดงให้เห็นว่า หลักนิติธรรมถือเป็นรากฐานอันสำคัญของการปกครองในระบอบประชาธิปไตยที่จำเป็นต้องยึดถือไว้

โทษจำคุก (Imprisonment) เป็นมาตรการในการลงโทษผู้กระทำความผิด โดยการตัดผู้กระทำความผิดออกจากสังคมด้วยวิธีการแยกผู้กระทำความผิดออกจากสังคมปกติทั่วไป เป็นการชั่วคราวหรือถาวร เพื่อลงโทษและให้โอกาสผู้กระทำความผิดแก้ไขปรับปรุงตัวเอง เนื่องจากได้กระทำการอันละเมิดกฎเกณฑ์ของสังคม เมื่ออยู่ใน

¹ ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 131 ตอนที่ 55 ก ลงวันที่ 22 กรกฎาคม 2557 [Online], Available URL: <http://www.ratchakitcha.soc.go.th/DATA/PDF/2557/A/055/1.PDF>, 2558 (มิถุนายน, 20).

² คณะกรรมการการยกย่องรัฐธรรมนูญ, ร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย [Online], Available URL: http://www.parliament.go.th/ewtcommittee/ewt/draftconstitution/download/article/article_20150427151305.pdf, 2558 (มิถุนายน, 20).

หมายเหตุ สถาปนิกรูปแห่งชาติ (สปช.) ลงมติไม่เห็นชอบร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช.... เมื่อวันที่ 6 กันยายน 2558 ทำให้ร่างรัฐธรรมนูญฉบับดังกล่าวไม่มีผลบังคับใช้

เรือนจำผู้ต้องโทษจำคุกย่อมได้รับผลกระทบ ไม่ว่าผลกระทบต่อ ร่างกาย จิตใจ บุคลิกภาพ ผลกระทบเหล่านี้ย่อมก่อให้เกิดความเสียหายต่อผู้ต้องโทษในอนาคต เมื่อพ้นโทษจำคุกและกลับไปอยู่ในสังคมปกติ เพราะถ้าโทษจำคุกไม่สามารถทำให้ผู้ต้องโทษปรับเปลี่ยนพฤติกรรมได้ โทษจำคุกก็เป็นเพียงการนำผู้กระทำผิดไปกักขังสภาพทางร่างกาย ตามระยะเวลาที่กำหนดไว้ในคำพิพากษานั้น ทำให้รัฐเสียงบประมาณแผ่นดินโดยไม่จำเป็น การใช้โทษจำคุกจึงต้องคำนึงถึง หลักนิติธรรม ในมิติของการคุ้มครองสิทธิมนุษยชน เป็นหลักการพื้นฐาน ซึ่งจะทำให้การใช้โทษจำคุกมีการคำนึงถึงหลักการปฏิบัติต่อผู้ต้องโทษอันเป็นสากล เพื่อก่อให้เกิดความเป็นธรรม สำหรับประโยชน์ของสมาชิกในรัฐ ไม่ว่าจะเพื่อประโยชน์ส่วนบุคคล (Individual Interest) คือ ตัวผู้ต้องโทษจำคุกและประโยชน์ส่วนรวม (Public Interest) คือ บุคคลอื่นที่อยู่ในสังคมและรัฐด้วย ความสำคัญของหลักนิติธรรมกับการบังคับใช้โทษจำคุก ผู้เขียนจึงขออธิบายเป็นลำดับดังนี้

2. พัฒนาการทางความคิดเกี่ยวกับหลักนิติธรรม

หลักนิติธรรม เป็นแนวคิดที่เกิดจากพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของประเทศอังกฤษซึ่งใช้ระบบกฎหมายจารีตประเพณี (Common Law) การให้รายละเอียดเกี่ยวกับความหมายของหลักนิติธรรม ในแต่ละยุคแต่ละสมัยอาจไม่เหมือนกันนัก แต่โดยลักษณะพื้นฐานแล้วหลักนิติธรรมมักมีรายละเอียดที่มีความสัมพันธ์วนเวียนอยู่กับเรื่อง กฎหมาย เหตุผลและศีลธรรม เสรีภาพของประชาชนและรัฐ ความยุติธรรม ความเสมอภาคในรูปแบบ (Formal Equality) หรือ ความเสมอภาคในเนื้อหา (Substantive Equality) ในทฤษฎีกฎหมายของอเมริกาเองคำว่า The Rule of Law ก็มีได้ปรากฏการใช้แพร่หลายเช่นอย่างในอังกฤษ แต่หากมีวลีคำว่า “ความสูงสุดของกฎหมาย” (Supremacy of Law) “รัฐบาลภายใต้กฎหมาย” (Government under Law) “รัฐบาลแห่งกฎหมายมิใช่ของบุคคล” (Government of laws and not of men) หรือ แม้แต่คำที่มีความหมายกว้างอย่าง “กระบวนการที่เป็นธรรมของกฎหมาย” (Due process of law) เข้ามาแทนที่³ จึงอาจกล่าวได้ว่า เมื่อมีการกล่าวอ้างถึงการใช้หลักนิติธรรม ก็เพื่อใช้เป็นหลักในการจำกัดการใช้อำนาจของรัฐกับผู้ใต้การปกครอง เพื่อเป็นหลักประกันในการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของบุคคลว่าจะได้รับความเป็นธรรมจากการปฏิบัติจากรัฐ

พัฒนาการทางความคิดในช่วงแรกของหลักนิติธรรม ก็เพื่อเป็นการจำกัดการใช้อำนาจของกษัตริย์มาจากแนวคิดพื้นฐานว่า มนุษย์ไม่ควรถูกปกครองโดยมนุษย์แต่ควรจะถูกปกครองโดยกฎหมาย⁴ Aristotle (384-322 B.C.) นักปราชญ์ชาวกรีกเห็นว่า การปกครองโดยกฎหมายเป็นสิ่งที่พึงปรารถนา มากกว่าการปกครองโดยมนุษย์ ไม่ว่าจะเป็นผู้ใดก็ตาม⁵ การจำกัดอำนาจรัฐก็เพื่อมิให้การใช้ดุลพินิจของผู้ปกครองรัฐ ใช้

³ จรัญ โฆษณานนท์, นิติปรัชญา (พิมพ์ครั้งที่ 17) (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2554), หน้า 345-347.

⁴ วรเจตน์ ภาคีรัตน์, หลักนิติรัฐและหลักนิติธรรม [Online] , Available URL : <http://www.publaw.net/publaw/view.aspx?id=1431, 2558> (มกราคม, 2).

⁵ ธาณินทร์ กรียวิเชียร, หลักนิติธรรม (พิมพ์ครั้งที่ 2) (กรุงเทพมหานคร: ธนาพร, 2552), หน้า 2.

อำนาจในทางละเมิดสิทธิของประชาชนตามอำเภอใจ ซึ่งเป็นแนวคิดของ “กฎหมายธรรมชาติ”(Natural Law) และ สิทธิตามธรรมชาติ (Natural Right) เพื่อใช้เป็นข้อกล่าวอ้างต่อสู้กับอำนาจรัฐหรือผู้ปกครองรัฐ⁶ แนวคิดทางกฎหมายธรรมชาติและสิทธิตามธรรมชาติมีบทบาทสำคัญเกี่ยวกับแนวคิดที่จะคุ้มครองสิทธิของบุคคลและมีอิทธิพลอย่างสูงต่อทฤษฎีสิทธิเสรีนิยม เห็นได้จากบทความรัฐบาลฉบับที่สอง (Second Treatise of Government, 1690) ของ John Locke (632-1704 C.E.) ซึ่งกล่าวว่า บุคคลมีเสรีภาพและความเท่าเทียมกันอย่างสมบูรณ์ และอยู่ภายใต้บังคับของกฎหมายธรรมชาติ ตามหลักกฎหมายธรรมชาติเหล่านี้ บุคคลต้องรักษาสหิทธิของตนเองและไม่ทำอันตรายต่อการใช้สิทธิใน ชีวิต สุขภาพ เสรีภาพและการครอบครองของบุคคลอื่น⁷ อิทธิพลทางความคิดเช่นนี้ แสดงให้เห็นถึงความเท่าเทียมกันของมนุษย์ ไม่ว่าจะเป็นอยู่ในฐานะใดในสังคม สิทธิและเสรีภาพในชีวิตย่อมได้รับความคุ้มครองที่เท่าเทียมกัน

อย่างไรก็ตาม หลักนิติธรรมก็เป็นเพียงแนวคิดที่มีลักษณะเป็นนามธรรมเท่านั้น “หลักนิติธรรมมิใช่กฎหมาย” ดังที่ F. A. Hayek (Friedrich A. Hayek, 1899–1992 C.E.) ให้ความเห็นว่า “หลักนิติธรรมมิใช่กฎหมายในตัวของมันเอง แต่เป็นอุดมคติทางการเมืองการปกครอง มันจะมีผลเฉพาะตราบเท่าที่ผู้บัญญัติกฎหมาย รู้สึกรู้ว่าต้องผูกพันตามหลักนิติธรรมในระบอบประชาธิปไตย” ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ A. V. Dicey (Albert Venn Dicey, 1835-1922 C.E.) ผู้มีส่วนสำคัญในการพัฒนาหลักนิติธรรมมีความเห็นว่า หลักนิติธรรม เป็นการจำกัดอำนาจของผู้ตรากฎหมายในฐานะ “เป็นเรื่องทางการเมืองการปกครอง” หรือ “ทางศีลธรรมจรรยา” มิใช่ “ทางกฎหมาย”⁸ กล่าวคือหลักการที่รัฐบาลจะปฏิบัติรัฐกิจ ต้องอยู่ภายใต้บทบัญญัติแห่งกฎหมายและประกาศไว้ล่วงหน้า บทบัญญัติดังกล่าว ต้องเขียนไว้ชัดเจน (Certainty) ซึ่งจะทำให้สามารถคาดหมายได้อย่างแน่ชัดว่าเจ้าหน้าที่ของรัฐจะใช้อำนาจไปในสถานการณ์ใด⁹ อย่างไรก็ตาม เมื่อหลักนิติธรรมมิใช่กฎหมายแต่เป็นเพียงหลักการพื้นฐานในการปฏิบัติของผู้ใช้อำนาจรัฐ เพื่อมิให้ใช้อำนาจรัฐไปในทางที่ละเมิดสิทธิเสรีภาพของประชาชน การให้ความหมายหรือขอบเขตของหลักนิติธรรมจึงมีความแตกต่างกัน เพราะในแต่ละสังคมย่อมมีพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ที่แตกต่างกัน

หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 แนวคิดเรื่องหลักนิติธรรมได้รับการอภิปรายกันอย่างกว้างขวางและในเชิงลึกมากขึ้น การขยายแนวคิดเกี่ยวกับหลักนิติธรรม ครอบคลุมไปถึงการเสริมสร้างเกียรติ-ศักดิ์ของมนุษย์ และการคุ้มครองรักษาสหิทธิมนุษยชนทุกแห่งทุกมุม ปัญหาต่าง ๆ ที่อยู่ในข่ายของหลักนิติธรรมจึงมีใช้จำกัดเฉพาะแต่เรื่องระบบทรรายชั่งที่ปรากฏมาแต่เดิม แต่ยังครอบคลุมไปถึงเรื่องต่างๆ ที่ผลกระทบต่อหลักสิทธิมนุษยชนประการอื่นด้วย ในระดับสากลก็เล็งเห็นถึงความสำคัญของหลักนิติธรรมมากขึ้น เช่น องค์การสหประชาชาติ หรือ ยูเอ็น (United Nations : UN) ได้ให้นิยามที่น่าสนใจประการหนึ่งเกี่ยวกับหลักนิติ

⁶ กุลพล พลวัน, พัฒนาการแห่งสิทธิมนุษยชน (พิมพ์ครั้งที่ 3) (กรุงเทพมหานคร:วิญญูชน, 2538), หน้า 25.

⁷ Brian Z. Tamanaha, On the Rule of Law : History , Politics , Theory (Cambridge : Cambridge University Press, 2004), p.48.

⁸ เพิ่งอ้าง, หน้า 58.

⁹ รองพล เจริญพันธุ์, นิติปรัชญา การศึกษาตามแนวทฤษฎี Legal Positivism (กรุงเทพมหานคร:สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2535), หน้า 23.

ธรรม คือ หลักนิติธรรม จะต้องมีความสอดคล้องกับบรรทัดฐานสิทธิมนุษยชนและมาตรฐานสากล¹⁰ หลักนิติธรรมตามความหมายขององค์การสหประชาชาติ อาจกล่าวได้ว่าเป็นบริบทสำคัญในอีกมิติหนึ่งของหลักนิติธรรม คือ การออกกฎหมายที่ต้องมีความสอดคล้องกับหลักการและมาตรฐานสิทธิมนุษยชนที่เป็นสากล อาจกล่าวได้ว่าเป็นหลักการพื้นฐานที่สำคัญยิ่งของการปกครอง และการบริหารจัดการองค์กรต่าง ๆ ในทุกบริบทของสังคมแม้แต่ละสังคมจะมีพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ที่ไม่เหมือนกัน แต่หลักการพื้นฐานอันเป็นสากลย่อมสามารถนำไป ใช้ได้กับทุกสังคม

คำว่า “หลักนิติธรรม” สำหรับประเทศไทยเคยปรากฏใน พระราชปราชญ์ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2517 และ พระราชปราชญ์ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พุทธศักราช 2549 ส่วนการปรากฏคำว่าหลักนิติธรรมในส่วนเนื้อหาของรัฐธรรมนูญเพิ่งมีการเอามาบัญญัติไว้ใน รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 เป็นครั้งแรก¹¹ ถึงกระนั้น แม้จะมีการนำเอาคำว่าหลักนิติธรรมไปบัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญ แต่การอธิบายความหมาย หรือขอบเขตของการใช้ “หลักนิติธรรม” สำหรับประเทศไทยก็ยังไม่มีความชัดเจนนัก ผลของการ ฝ่าฝืนหลักนิติธรรมจะมีผลอย่างไรบ้าง ก็ไม่มีการกล่าวอ้างถึง ซึ่งในเรื่องนี้ คณะอนุกรรมการวิชาการว่าด้วยหลักนิติธรรมแห่งชาติ ในคณะกรรมการอิสระว่าด้วยการส่งเสริมหลักนิติธรรมแห่งชาติ (คอ.นธ.) ได้ให้ความหมาย สาระสำคัญ และผลของการฝ่าฝืนหลักนิติธรรม โดยมีสาระสำคัญดังนี้

หลักนิติธรรม หมายถึง “หลักพื้นฐานแห่งกฎหมาย ที่กฎหมาย กระบวนการยุติธรรมหรือการกระทำใดๆ จะต้องไม่ฝ่าฝืน ขัด หรือแย้งต่อหลักนิติธรรม” อาจจำแนกได้เป็น 2 ประการ คือ

1. หลักนิติธรรมโดยเคร่งครัดหรือหลักนิติธรรมในความหมายอย่างแคบ หมายถึง หลักพื้นฐานแห่งกฎหมาย ที่กฎหมาย กระบวนการยุติธรรม หรือการกระทำใดๆ จะต้องไม่ฝ่าฝืน ขัด หรือแย้งต่อหลักนิติธรรม โดยหลักนิติธรรมหรือหลักพื้นฐานแห่งกฎหมายนี้จะถูกล่วงละเมิดมิได้ หากกฎหมาย กระบวนการยุติธรรม หรือการกระทำใด ๆ ฝ่าฝืน ขัด หรือ แยกต่อหลักนิติธรรม ย่อมไม่มีผลใช้บังคับ¹² สาระสำคัญของหลักนิติธรรมโดยเคร่งครัด ได้แก่¹³

¹⁰ United Nation, Rule of Law [Online]. Available URL: <http://www.un.org/en/ruleoflaw/>, 2015 (June, 15).

¹¹ ในชั้นการประชุมของคณะกรรมการการร่างรัฐธรรมนูญนั้น ได้มีการอภิปรายกันอย่างกว้างขวางในประเด็นว่าจะใช้ถ้อยคำใดจึงจะมีความเหมาะสมระหว่าง คำว่า “นิติรัฐ” (Legal State) กับ คำว่า “นิติธรรม” (Rule of Law) ซึ่งในที่สุดก็มิมติให้ใช้คำว่า “หลักนิติธรรม” เหตุผลหนึ่งที่คณะกรรมการการร่างรัฐธรรมนูญฉบับนี้หยิบยกขึ้นมาสนับสนุนก็คือ คำว่า “นิติธรรม” เป็นคำที่คุ้นเคยในสังคมไทยมากกว่า “นิติรัฐ” กอปรกับในทางเนื้อหาได้แตกต่างกัน. รายละเอียดเพิ่มเติมโปรดดู พรสันต์ เลี้ยงบุญเลิศชัย, “หลักนิติธรรมกับสภาพของสังคมประเทศไทย”. (บทสัมภาษณ์) วารสารจุลนิติ 9, 1 (มกราคม-กุมภาพันธ์ 2555), หน้า 15-28.

¹² คณะอนุกรรมการวิชาการว่าด้วยหลักนิติธรรมแห่งชาติ และ คณะอนุกรรมการบรรณาธิการหนังสือหลักนิติ-ธรรม ในคณะกรรมการอิสระว่าด้วยการส่งเสริมหลักนิติธรรมแห่งชาติ, หลักนิติธรรม The Rule of Law ความหมาย สาระสำคัญ และผลของการฝ่าฝืนหลักนิติธรรม (กรุงเทพมหานคร: พี เอส พรินติ้ง แอนด์ ดีไซน์, 2557), หน้า 1.

¹³ เพิ่งอ้าง, หน้า 2.

- (1) หลักความเป็นอิสระและความเป็นกลางของผู้พิพากษาและตุลาการ
- (2) กฎหมายต้องใช้บังคับเป็นการทั่วไป
- (3) กฎหมายต้องมีการประกาศใช้ให้ประชาชนทราบ
- (4) กฎหมายอาญา ต้องไม่มีผลย้อนหลังในทางที่เป็นโทษ
- (5) ผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดีอาญา ต้องมีสิทธิในการต่อสู้คดี
- (6) เจ้าหน้าที่ของรัฐ จะใช้อำนาจได้เท่าที่กฎหมายให้อำนาจ
- (7) กฎหมายจะยกเว้นความรับผิดชอบ ให้แก่การกระทำที่ยังไม่เกิดขึ้นไม่ได้

2.หลักนิติธรรมโดยทั่วไปหรือหลักนิติธรรมในความหมายอย่างกว้าง หมายถึง ลักษณะที่ดีของกฎหมาย กระบวนการยุติธรรมหรือการกระทำใดๆ ที่อาจเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าอุดมคติของกฎหมาย และกระบวนการยุติธรรม อย่างไรก็ตาม แม้ว่ากฎหมาย กระบวนการยุติธรรม หรือการกระทำใดๆ จะไม่มีลักษณะสาระสำคัญครบถ้วนของการเป็นกฎหมายและกระบวนการยุติธรรมที่ดี หรือขาดตกบกพร่องไปบ้างก็ตาม กฎหมาย กระบวนการยุติธรรมหรือการกระทำใดๆ ยังใช้บังคับได้อยู่ ตราบเท่าที่ไม่ขัดต่อหลักนิติธรรมอย่างเคร่งครัด¹⁴ สาระสำคัญของหลักนิติธรรมในความหมายอย่างกว้างจะมีความเกี่ยวข้องกับ 4 เรื่องได้แก่¹⁵

2.1 กฎหมาย กฎหมายที่ดีต้องมีความชัดเจน ไม่ขัดแย้งกันเอง มีเหตุผล มีความทันสมัย และสามารถรองรับต่อความเปลี่ยนแปลงของสังคม เศรษฐกิจ การเมือง วัฒนธรรม นำไปสู่ความเป็นธรรม การคุ้มครองสิทธิมนุษยชน ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ หรือสิทธิขั้นพื้นฐาน โดยต้องไม่มีผลย้อนหลังเป็นผลร้ายหรือกระทบต่อ สิทธิ หน้าที่ หรือความรับผิดชอบของบุคคล ต้องมีบทลงโทษที่ความเหมาะสมและได้สัดส่วนกับความผิด โดยกฎหมายที่ได้นั้นต้องบัญญัติตามกระบวนการและขั้นตอนที่กฎหมายบัญญัติไว้ ต้องมีการบังคับใช้กฎหมายอย่างมีประสิทธิภาพ และส่งเสริมให้ประชาชนมีความรู้และเคารพกฎหมาย

2.2 กระบวนการนิติบัญญัติ ต้องเป็นกระบวนการที่เปิดเผย โปร่งใส และตรวจสอบได้

2.3 กระบวนการยุติธรรม ที่ดีต้องเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้าถึงได้โดยสะดวก ไม่ชักช้า ด้วยค่าใช้จ่ายที่เหมาะสม ต้องเปิดโอกาสให้มีการอุทธรณ์ ส่งเสริมให้มีกระบวนการยุติธรรมทางเลือก

2.4 นักกฎหมายและเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักกฎหมาย ผู้ที่เกี่ยวข้องในกระบวนการยุติธรรม เจ้าหน้าที่ของรัฐที่ดี ต้องมีความเป็นอิสระและความเป็นกลางในการปฏิบัติหน้าที่ มีความซื่อสัตย์ สุจริต ยึดหลักคุณธรรม เมตตาธรรม และสันติธรรม

¹⁴ เพ็งอ้าง, หน้า 8.

¹⁵ เพ็งอ้าง, หน้า 8-9

การอธิบายถึงหลักนิติธรรมข้างต้น ครอบคลุมทั้งในส่วนที่เกี่ยวกับกระบวนการนิติบัญญัติ กระบวนการยุติธรรม และผู้ที่บังคับใช้กฎหมาย ไม่ว่าจะเป็นนักกฎหมายหรือเจ้าหน้าที่ของรัฐ การให้ความหมาย สำคัญ รวมทั้งผลของการฝ่าฝืนหลักนิติธรรม ทำให้ทราบได้ว่า ขอบเขตเบื้องต้นที่อยู่ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับหลักนิติธรรมมีอย่างไรบ้าง

เนื่องจากหลักนิติธรรม เป็นหลักการพื้นฐานที่สำคัญของการปกครองในระบอบประชาธิปไตยที่ต้องใช้แนวคิดทั้งทางด้านรัฐศาสตร์และนิติศาสตร์ ซึ่งหลักนิติธรรมตามทัศนะของนักวิชาการด้านนิติศาสตร์และรัฐศาสตร์ของประเทศไทย ยังคงมีความแตกต่างในส่วนรายละเอียดการให้ ความหมายขอบเขต ที่อยู่ในนิยามของหลักนิติธรรม¹⁶ ผู้เขียนเห็นว่า สิ่งที่มีความเกี่ยวพันกันของหลักนิติธรรมตามทัศนะของนักวิชาการด้านนิติศาสตร์และรัฐศาสตร์ คือ หลักนิติธรรม เป็นหลักการพื้นฐานของการปกครองในระบอบประชาธิปไตย โดยยึดถือกฎหมายเป็นสิ่งสูงสุด การบังคับใช้กฎหมายเพื่อคุ้มครองสิทธิ เสรีภาพ ของประชาชน ซึ่งแท้จริงแล้ว หลักนิติธรรม ถือเป็นคุณธรรมของการปกครองและคุณธรรมทางกฎหมาย ที่ต้องถือปฏิบัติ

3. พัฒนาการทางความคิดเกี่ยวกับการลงโทษจำคุก

หน้าที่ (Function) ของการลงโทษ คือ การควบคุมสังคมในหลายๆ ส่วน โทษบางอย่างมุ่งบังคับเอากับทรัพย์สิน เช่น ริบ หรือ ปรับ โทษบางอย่างมุ่งบังคับเอากับตัวผู้กระทำความผิด เช่น ประหารชีวิต กักขัง หรือ จำคุก เป็นต้น โดยเฉพาะโทษจำคุก ถือเป็นการลงโทษที่ครอบคลุมทฤษฎีในการลงโทษหลายอย่าง แม้รูปแบบการลงโทษจะเปลี่ยนแปลงไปจากอดีต แต่ก็ยังถือว่าเป็นไปตามความประสงค์ของการลงโทษ ดังนี้

(1) การลงโทษเพื่อแก้แค้นทดแทน (Retribution) ถือว่าเป็นการชดเชยความผิดอย่างหนึ่ง ความประสงค์ในการลงโทษนี้ มีแนวคิดมาจากการที่เชื่อว่า บุคคลทั่วไปมีเจตจำนงอิสระ(Free Will) ในการตัดสินใจกระทำการใด ๆ ดังนั้น จึงต้องรับผิดชอบต่อการกระทำนั้น ๆ ของตน เมื่อทำความผิดแล้วก็ต้องรับโทษให้สาสมแก่ความผิด¹⁷ โทษจำคุก คือ การจำกัดเสรีภาพผู้ต้องขังภายในเขตที่กำหนดในเรือนจำ ทำให้บุคคลนั้นไม่สามารถแสดงเจตจำนงอิสระได้

(2) การลงโทษเพื่อข่มขู่ยับยั้งหรือป้องกันความผิด (Deterrence) ถือว่าการลงโทษมีขึ้นเพื่อ ป้องกันหรือห้ามปรามมิให้มีการกระทำความผิดเกิดขึ้น โดยหวังว่าโทษจะมีผลต่อบุคคลทั่วไปไม่ให้เอาเยี่ยงอย่าง และมีผลต่อผู้กระทำความผิดให้หวาดกลัวไม่กล้ากระทำความผิดอีก¹⁸ การจำกัดเสรีภาพของบุคคลในเรือนจำย่อมมีผลกระทบต่อจิตใจ ร่างกายของผู้ต้องขัง ที่ไม่สามารถกระทำการใดได้อย่างอิสระเหมือนคน

¹⁶ รายละเอียดเพิ่มเติมโปรดดู อรรถพล ใหญ่สว่าง.หลักนิติธรรม ภายใต้การปกครองระบอบประชาธิปไตย. เอกสารวิชาการส่วนบุคคล หลักสูตร หลักนิติธรรมเพื่อประชาธิปไตย รุ่นที่ 1 วิทยาลัยรัฐธรรมนุญ.2556.หน้า 13-18

¹⁷ ทวีเกียรติ มีนะกนิษฐ.คำอธิบายกฎหมายอาญา ภาคทั่วไป (พิมพ์ครั้งที่ 11) (กรุงเทพมหานคร:วิญญูชน,2552), หน้า 209.

¹⁸ เพิ่งอ้าง.หน้า 210.

อื่นที่อยู่นอกเรือนจำ ทำให้ผู้ต้องขังหวาดกลัวในการกระทำผิด ในขณะที่เดียวกันก็เพื่อให้บุคคลทั่วไปเห็นว่า โทษจำคุกเป็นโทษที่มีความรุนแรงและเกรงกลัวต่อการต้องโทษจำคุก

(3) การลงโทษเพื่อปกป้องคุ้มครองสังคม (Social Protection) โทษจำคุกตลอดชีวิตหรือจำคุกมีกำหนดเวลา เป็นการคุ้มครองมิให้ผู้กระทำความผิดกลับมาทำร้ายหรือเป็นภัยอันตรายต่อสังคมอีกตลอดไป หรือชั่วระยะเวลาหนึ่ง

(4) การลงโทษเพื่อแก้ไขฟื้นฟูผู้กระทำผิด (Rehabilitation) ความประสงค์ของโทษจำคุกประการหนึ่ง คือ การลงโทษเพื่อผู้กระทำความผิดจะได้ทบทวนสิ่งที่ตนได้กระทำความผิดระหว่างติดคุก ปรับปรุงแก้ไขกลับตัวเป็นคนดี เพราะบุคคลเหล่านี้เมื่อครบระยะเวลาของการถูกจำคุกแล้ว ก็จะกลับเข้ามาอยู่ในสังคม อย่างไรก็ตาม ทฤษฎีนี้ไม่ควรใช้คำว่าลงโทษ (Punishment) แต่ควรเรียกว่าการบำบัด (Treatment) ผู้ต้องโทษมากกว่า¹⁹

ตั้งแต่ต้นศตวรรษที่ 4 การลงโทษด้วยวิธีการจำคุก พัฒนามาจากรูปแบบการฝึกตนเองของนักบวช ซึ่งต้องการแยกตัวออกจากสังคม อยู่ในห้องทำงานภายในบริเวณโบสถ์คนเดียว เพื่อที่จะโดดเดี่ยวตนเอง ต่อมาจึงพัฒนาการลงโทษนักบวชที่กระทำความผิดวินัยศาสนา โดยการนำไปขังไว้ในห้องคนเดียว เพื่อทบทวนความผิดที่ตนเองได้กระทำ ในช่วงศตวรรษที่ 9 ถึงศตวรรษที่ 10 มีการเปลี่ยนการลงโทษกักขัง สำหรับนักบวชที่ทำความผิด รวมไปถึงบุคคลที่นับถือศาสนาที่ทำความผิดต่อกฎของโบสถ์และชุมชน โดยการกักขังในห้องสภาราพบาปและขยายไปสู่การสร้างที่คุมขังแยกต่างหากภายในบริเวณโบสถ์ การลงโทษกักขังภายในระยะเวลาหรือตลอดชีวิต ภายในที่คุมขังของโบสถ์ มีจุดมุ่งหมายเพื่อเป็นการพัฒนาภายในจิตใจของผู้ถูกลงโทษ (Ad Poenitentiam Agendam) ทั้งนี้ จุดมุ่งหมายดั้งเดิมของการลงโทษ คือ การล้างบาปและฝึกฝนตนเอง อย่างไรก็ตามในหลายศตวรรษต่อมา การลงโทษกักขังในที่คุมขังของโบสถ์ มีการเปลี่ยนแปลงจนกลายเป็นการลงโทษที่มีความทารุณโหดร้าย การจำคุคนับได้ว่าเป็นการลงโทษที่รุนแรงและบางโอกาสการจำคุกตลอดชีวิตได้กลายเป็นมาตรการลงโทษ สำหรับผู้ที่ถูกตัดสินลงโทษประหารชีวิต อย่างไรก็ตามในทางปฏิบัติการลงโทษจำคุกอาจกลายเป็นสิ่งที่เลวร้ายสำหรับนักโทษ นักโทษจะถูกคุมขังในห้องที่ชื้นและปราศจากประตูและหน้าต่าง มีชีวิตอยู่ได้ด้วยน้ำและขนมปัง บางครั้งอาจถูกจับมัดมือมัดเท้า นอก จากนี้ การลงโทษจำคุกมักจะประกอบด้วยทรมานทางร่างกายอื่น ๆ อีกด้วย²⁰ แนวคิดเกี่ยวกับวิธีการลงโทษด้วยการแยกตัวออกจากสังคม เพื่อให้สำนึกผิดในการกระทำของตนเองมีอิทธิพลอย่างสูงต่อการสร้างคุกในยุคต่อ ๆ มา การให้นักโทษอยู่คนเดียวในห้องขังของตน ห้ามพูดคุยกับนักโทษคนอื่นก็เพื่อให้มีเวลาสำหรับตนเอง ในการทบทวนสิ่งที่ได้กระทำลงไป และเมื่อพ้นโทษไปแล้วจะไม่กลับมากระทำผิดซ้ำอีก

ในยุคสมัยกลาง การลงโทษจำคุก มักจะเกิดขึ้นและพบเห็นได้ไม่มากภายนอกโบสถ์ การลงโทษจำคุกตลอดชีวิต เป็นอำนาจของกษัตริย์ที่จะละเว้นโทษตายให้กับผู้กระทำความผิด อย่างไรก็ตามใน

¹⁹ เกียรติขจร วัจนะสวัสดิ์. คำอธิบายกฎหมายอาญา ภาค 1 (พิมพ์ครั้งที่ 7) (กรุงเทพมหานคร:โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2544), หน้า 207.

²⁰ Klaus Laubenthal. Strafvollzug (Berlin: Springer, 2008), p.48.

ระหว่างศตวรรษที่ 13 ถึงศตวรรษที่ 15 การลงโทษจำคุกได้ถูกนำมาใช้โดยเจ้าผู้ปกครองนครรัฐและเจ้าเมืองต่าง ๆ เพื่อใช้เป็นการลงโทษรูปแบบหนึ่ง ซึ่งสามารถพบเห็นบทบาทยุติการลงโทษจำคุกนี้ได้ตามกฎหมายของเมืองต่าง ๆ การลงโทษจำคุกนับได้ว่าเป็นการลงโทษที่รุนแรงน้อยกว่าการลงโทษประหารชีวิต เช่น ตามกฎหมายโรมัน การกักขังผู้กระทำความผิดโดยรัฐเป็นเรื่องแปลก โดยการกักขังจะกระทำต่อ “ทาส” ซึ่งมีสถานะเป็นเพียงสิ่งของของนายทาสที่สามารถกระทำได้ มีคำกล่าวของ Ulpian (170-228 A.D.) นักปราชญ์ด้านกฎหมายชาวโรมันยุคคลาสสิก ที่ได้ยึดถือเป็นพื้นฐานกันว่า “Carcer enim ad continendos homines, non ad puniendos haberi debet.” ซึ่งหมายความว่า การลงโทษจำคุก เป็นรูปแบบหนึ่งในมาตรการลดโทษ การยกเลิกโทษประหารชีวิตสามารถทำได้โดยการเปลี่ยนรูปแบบการลงโทษเป็นจำคุกตลอดชีวิต²¹ อย่างไรก็ตาม การปฏิบัติในการลงโทษจำคุกก็ไม่ได้มีจุดมุ่งหมายที่ดี การปฏิบัติต่อนักโทษมักจะไปในมาตรฐานที่ต่ำกว่าความต้องการของมนุษย์ ภายใต้ที่คุมขังในชั้นใต้ดินของปราสาท หอคอยบนกำแพง ห้องขังในศาลว่าการเมืองหรือป้อมปราการ ทั้งนี้ การลงโทษจำคุกจะถือว่าเป็นการเมตตาในการลดโทษ จากการประหารชีวิตอิทธิพลทางความคิดของการลงโทษจำคุกในยุคนี้ ยังคงเน้นเรื่องการลงโทษให้สาสมกับความผิด เป็นการแก้แค้นทดแทน ให้ได้รับผลเป็นความทุกข์ทรมานจากการคุมขัง และกีดกันอิสรภาพ การลงโทษในลักษณะดังกล่าว มีวัตถุประสงค์ในการยับยั้งบุคคลคนอื่นในสังคมไม่ให้เอาเป็นเยี่ยงอย่าง แต่ไม่ได้เป็นการลงโทษที่ยับยั้งผู้กระทำความผิดในอนาคต หลังจากที่ผู้กระทำความผิดพ้นโทษจำคุกไปแล้ว หลักสิทธิมนุษยชนสำหรับนักโทษไม่มีการกล่าวอ้างถึง

ช่วงครึ่งหลังของศตวรรษที่ 18 เป็นช่วงสำคัญของวิวัฒนาการของโทษจำคุก จุดประสงค์ของการลงโทษ เปลี่ยนมาจากการลงโทษที่ให้ผู้ต้องโทษได้รับความเจ็บปวด มาเป็นการออกกฎระเบียบที่ปฏิบัติต่อผู้ต้องโทษจำคุก ที่มีการไตร่ตรองมากขึ้น สิ่งดังกล่าวกลายเป็นรูปแบบสำคัญของการลงโทษ สถาปนิกซึ่งออกแบบเรือนจำยุคใหม่ ได้ออกแบบเรือนจำให้สอดคล้องกับกฎระเบียบวินัย²² ในช่วงครึ่งแรกของศตวรรษที่ 19 โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสหรัฐอเมริกา การปฏิรูประบบเรือนจำที่สำคัญและเป็นแบบอย่างของระบบเรือนจำอื่นๆ เช่น ระบบเพ็นซิลเวเนีย (Pennsylvania หรือ Philadelphia System หรือ Eastern Penitentiary System) ระบบออร์เบิร์น (Auburn System) และ ระบบไอร์แลนด์ (Ireland System หรือ Irish System) ซึ่งเป็นระบบผสมระหว่าง Auburn และ Pennsylvania²³ การปฏิรูปเรือนจำตั้งอยู่บนสมมติฐานที่ว่า พวกเขาไม่ได้เลวทรามมาตั้งแต่เกิด แต่ขาดการอบรมที่ดีให้เชื่อฟังจากครอบครัว ขาดการศึกษา ขาดการฝึกอบรมจากโรงเรียน ขาดการเรียนรู้จากชุมชน แต่เมื่ออยู่ในเรือนจำก็อาจได้รับ

²¹ เพิ่งอ้าง, หน้า 47.

²² Dirk van Zyl Smit and Sonja Snacken, *Principles of European Prison Law and Policy* (New York: Oxford University Press, 2009), p.1.

²³ ไชยเจริญ สันติศิริ. คำบรรยาย อาชญวิทยาและทัณฑวิทยา ชั้นปริญญาตรีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ภาค 2 ทัณฑวิทยา (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ม.ป.พ), หน้า 23-25.

การอบรมที่ดี²⁴ พัฒนาการทางความคิดของการลงโทษจำคุกในช่วงนี้เริ่มให้ความสำคัญกับหลักสิทธิมนุษยชนมากยิ่งขึ้น มิใช่เพียงการเอานักโทษมาขังไว้เฉย ๆ ระบบเรือนจำยุคใหม่ เริ่มให้ความสำคัญกับความปลอดภัยของนักโทษ ความปลอดภัยด้านสุขอนามัยและการฟื้นฟูผู้กระทำผิดมากขึ้น

ศตวรรษที่ 20 มีการเรียกร้องอย่างกว้างขวางเกี่ยวกับการลงโทษจำคุก โดยคำนึงถึงตัวบุคคลที่เป็นผู้ต้องหาในคดี ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงอิทธิพลทางความคิดในการปฏิบัติต่อผู้ต้องโทษให้เหมาะสมมากที่สุด เพื่อป้องกันไม่ให้ผู้กระทำผิดกลับไปกระทำผิดซ้ำ ซึ่งเป็นมาตรการรักษาความปลอดภัยในสังคมที่ดี²⁵ การเรียกร้องที่ให้ความสำคัญของข้อเท็จจริงเกี่ยวกับตัวบุคคล เพื่อนำมาพิจารณาถึงความเหมาะสมสำหรับวิธีการลงโทษเป็นรายบุคคล มีหลักการสำคัญ คือ การแก้ไขฟื้นฟูผู้กระทำผิดและอบรมบ่มนิสัย มากกว่าการลงโทษ การลงโทษจะเน้นให้เหมาะสมกับผู้กระทำผิดเป็นรายบุคคล เพื่อให้มีการปรับปรุงแก้ไขฟื้นฟูผู้กระทำผิดให้เป็นคนดี อันเป็นการป้องกันการกระทำผิดที่จะเกิดขึ้นในอนาคต แนวคิดนี้เริ่มมีการพูดถึงกันมากขึ้น ส่วนหนึ่งมาจากจำนวนผู้ต้องขังที่ล้นเรือนจำ (Overcrowding) และการกระทำผิดซ้ำของผู้ต้องขัง หลังจากพ้นโทษจำคุก ความปลอดภัยของประชาชนได้รับผลกระทบ โดยจำนวนมากของการก่ออาชญากรรม โดยเฉพาะบุคคลที่ต้องเผชิญหน้ากับการลงโทษทางอาญาแล้ว แต่ยังไม่ได้ออกจากอาชญากรรม²⁶ สอดคล้องกับหลักนิติ-ธรรมประการหนึ่ง คือ บทลงโทษที่จำเลยหรือผู้ละเมิดกฎหมายจะได้รับ จะต้องได้สัดส่วนหรือมีความสมเหตุสมผลกับความผิดที่ได้กระทำ²⁷ อย่างไรก็ตาม การลงโทษจำคุกซึ่งละเลยหลักการพื้นฐานนี้ย่อมส่งผลกระทบต่อกระบวนการยุติธรรม เห็นได้จากการที่การกระทำผิดของอาชญากรไม่ลดลง ทำให้ตระหนักได้ว่าการลงโทษไม่มีประสิทธิผล ไม่สอดคล้องกับภารกิจของกฎหมายอาญา ไม่ทำให้อาชญากรเกรงกลัวต่อการกระทำผิด²⁸

ศตวรรษที่ 21 สังคมพัฒนาเข้าสู่ยุคของการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของบุคคล อิทธิพลทางความคิดเกี่ยวกับการลงโทษจำคุกผู้กระทำผิดเปลี่ยนแปลงไปจากอดีต วัตถุประสงค์ของการลงโทษมิใช่เป็น

²⁴ Norval Morris and David J. Rothman. *The Oxford History of the Prison: The Practice of Punishment in Western Society* (New York : Oxford University Press Inc, 1998), p.106.

²⁵ Michele Pifferi. *Individualization of Punishment and the Rule of Law: Reshaping the Legality in the United States and Europe between the 19th and the 20th Century* [Online], Available URL: http://works.bepress.com/michele_pifferi/1, 2013 (November, 10), p.5-6.

²⁶ United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC), *Introductory Handbook on the Prevention of Recidivism and the Social Reintegration of Offenders* [Online], Available URL: http://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/crimeprevention/Introductory_Handbook_on_the_Prevention_of_Recidivism_and_the_Social_Reintegration_of_Offenders.pdf, 2013 (November, 20), p.1

²⁷ คณะอนุกรรมการวิชาการว่าด้วยหลักนิติธรรมแห่งชาติ และ คณะอนุกรรมการบรรณาธิการหนังสือหลักนิติธรรม ในคณะกรรมการอิสระว่าด้วยการส่งเสริมหลักนิติธรรมแห่งชาติ, *เรื่องเดิม*, หน้า 13.

²⁸ ภารกิจของกฎหมายอาญา คือ การคุ้มครองสังคม การปราบปราม และการป้องกันการกระทำผิด การคุ้มครองคุณธรรมทางกฎหมาย และการคุ้มครองคุณภาพการกระทำ รายละเอียดเพิ่มเติมโปรดดู คณิต ญ นคร, *กฎหมายอาญาภาคทั่วไป* (พิมพ์ครั้งที่ 3) (กรุงเทพมหานคร:วิญญูชน, 2554), หน้า 58-63.

การแก้แค้นทดแทน หรือทำให้เกิดการเช็ดหลาไม่กล้าที่จะกระทำความผิดอีก การลงโทษผู้กระทำความผิดมี การกำหนดรูปแบบของการลงโทษที่ชัดเจนขึ้น การกำหนดโทษสำหรับความผิดแต่ละประเภท มีความ เหมาะสมกับลักษณะความผิด รัฐเข้ามาเป็นคนกลางในการลงโทษผู้กระทำความผิด ไม่ให้คู่กรณีบังคับโทษกันเอง ดังเช่นในอดีต อิทธิพลทางความคิดเกี่ยวกับการลงโทษจำคุกเปลี่ยนไป แนวคิดในปัจจุบันของการลงโทษ จำคุก จึงมิใช่เพียงนำผู้กระทำความผิดมาขังไว้ตามระยะเวลาที่กำหนดไว้ในคำพิพากษาของศาลเท่านั้น แต่ต้อง คำนึงถึงหลักสิทธิมนุษยชนของผู้ต้องขัง อีกทั้งผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการลงโทษอีกด้วย เพราะบุคคล เหล่านี้เมื่อพ้นโทษจำคุกก็จะกลับเข้าไปอยู่ในสังคมเหมือนเดิม ซึ่งหากการจำคุกไม่สามารถแก้ไขฟื้นฟู นักโทษได้ กระบวนการยุติธรรมที่ดำเนินการมาย่อมเป็นอันไร้ประโยชน์

4. หลักนิติธรรมกับการลงโทษจำคุก

สังคมเสรีประชาธิปไตยภายใต้หลักนิติธรรม การทำงานของฝ่ายนิติบัญญัติ คือ การสร้างและรักษา สภาพศักดิ์ศรีของแต่ละคน ศักดิ์ศรีนี้ต้องไม่เพียงแต่การรับรู้เพียงสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมืองของ ประชาชนเท่านั้น แต่ต้องสร้างเงื่อนไขทางสังคมเศรษฐกิจ การศึกษา และวัฒนธรรมที่มีความจำเป็นต่อ การพัฒนาตามสภาพบุคคลนั้น ๆ แม้การลงโทษเป็นการบังคับให้ผู้กระทำความผิดพิสูจน์ตนเองจากผลกระทบที่ เกิดขึ้นจริงของการกระทำนั้น ๆ ของตนที่มีต่อสังคม เพื่อรักษาความเป็นระเบียบ โดยปราศจากการใช้อำนาจกฎหมายในการลงโทษที่โหดร้ายกับผู้ทำผิดกฎหมาย แต่เป็นการสกัดกั้นบุคคลเหล่านั้นไม่ให้กระทำ ผิดซ้ำ หรือเป็นการช่วยเหลือในการปรับปรุงตนเอง และการลงโทษไม่ใช่ส่วนหนึ่งความยุติธรรมในอุดมคติ ไม่เหมือนรางวัล แต่เป็นกลไกและวิธีป้องกันที่จำเป็น อีกทั้งต้องคำนึงเป็นอย่างยิ่งถึงความเป็นมนุษย์ เพื่อ การปรับปรุงและเป็นส่วนหนึ่งของการกลับตัว เหตุผลสำหรับการลงโทษจึงตั้งอยู่บนผลกระทบทาง ศีลธรรม²⁹ และย่อมกระทบต่อหลักสิทธิมนุษยชนซึ่งเป็นพื้นฐานที่สำคัญของหลักนิติธรรม

หลักสิทธิมนุษยชน เป็นองค์ประกอบสำคัญของรัฐที่ใช้กฎหมายรัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายสูงสุดของ การปกครองในระบอบประชาธิปไตย และการรับรู้ถึงความสำคัญของหลักสิทธิมนุษยชนมีมากขึ้นในสังคม ทั้งในระดับประเทศและระดับสากล เห็นได้จากสนธิสัญญา ปฏิญญาสากล หรือข้อปฏิบัติสากล ระหว่าง ประเทศต่างๆ ด้านสิทธิมนุษยชน มักมีการหยิบยกขึ้นมากล่าวอ้างเสมอโดยเฉพาะอย่างยิ่งสิทธิมนุษยชน ของผู้ต้องโทษจำคุก เช่น ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ค.ศ. 1948 (Universal Declaration of Human Right, 1948)³⁰ ซึ่งกำหนดมาตรฐานโดยองค์การสหประชาชาติว่าด้วยหลักการปกป้องบุคคล ภายใต้อาณัติและคุ้มครองทุกรูปแบบ ค.ศ. 1988 (Body of Principles for the Protection of All

²⁹ H.L.A. Hart. **Punishment and Responsibility** (New York and Oxford : Oxford University Press, 1968), p.59.

³⁰ ส่วนที่เกี่ยวกับการลงโทษจำคุก เช่น ข้อ 5 บุคคลใดจะถูกกระทำการทรมาน หรือการปฏิบัติหรือการลงโทษที่ โหดร้าย ไร้มนุษยธรรม หรือย่ำยีศักดิ์ศรีไม่ได้ หรือ ข้อ 9 บุคคลใดจะถูกจับกุม กักขัง หรือเนรเทศตามอำเภอใจไม่ได้ เป็นต้น

Persons under Any Form of Detention or Imprisonment ,1988)³¹ หลักการพื้นฐานขององค์การสหประชาชาติว่าด้วยการปฏิบัติต่อนักโทษ ค.ศ.1990 (Basic Principles for the Treatment of Prisoners,1990)³² อนุสัญญาว่าด้วยการต่อต้านการทรมานและการปฏิบัติหรือการลงโทษอื่นที่โหดร้าย ไร้มนุษยธรรม หรือย่ำยีศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ (Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment,1984)³³ เป็นต้น ข้อตกลงระหว่างประเทศดังที่ยกตัวอย่างมานี้ สะท้อนให้เห็นถึงอิทธิพลของหลักนิติธรรมเกี่ยวกับวัตถุประสงค์ของการจำคุก ดังนั้น ทฤษฎีการลงโทษรวมถึงการปฏิบัติต่อผู้ต้องโทษจำคุก จึงได้รับความสนใจอย่างมาก เรือนจำยุคใหม่ต้องให้ความสำคัญกับการดูแลความเป็นอยู่ (Care)การคุมตัว(Custody) และการแก้ไขข้อบกพร่องของแต่ละคน (Treatment) มากกว่าการให้ความสำคัญในเรื่องของการควบคุมไว้ตามระยะเวลาที่กำหนดในคำพิพากษา

หลักนิติธรรม ตามแนวคิดในปัจจุบัน จึงมีใช้เฉพาะเรื่องการจำกัดอำนาจปกครองของระบบทราซซี่ดังที่เคยปรากฏมา แต่ยังคงครอบคลุมไปถึงเรื่องต่าง ๆ ที่กระทบกระเทือนสิทธิมนุษยชนประการอื่นด้วย³⁴ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการบังคับโทษจำคุก ซึ่งเป็นการลงโทษที่มีลักษณะเป็นการตัดออกจากสังคมเป็นการชั่วคราว เพื่อลงโทษและปรับปรุงแก้ไขผู้นั้น เนื่องจากการผู้ที่ประกอบอาชญากรรม คือ ผู้ที่ถูกสภาพแวดล้อมและปัจจัยต่าง ๆ บีบบังคับและหล่อหลอมให้ต้องประกอบอาชญากรรม มีการกล่าวว่า “อาชญากรเปรียบเสมือนผู้ป่วย จำเป็นต้องได้รับการบำบัดรักษา” ซึ่งแนวทางป้องกันอาชญากรรมด้วยการปรับสภาพแวดล้อมและจิตใจ จะมีวิธีในการป้องกันอยู่ 2 รูปแบบ คือ การป้องกันไม่ให้ผู้อยู่ในสังคมต้องกลายเป็นอาชญากรด้วยการปรับสภาพแวดล้อมทั้งในระดับมหภาคและระดับจุลภาค³⁵ ให้มีความเหมาะสมและอีกรูปแบบหนึ่ง คือ การป้องกันผู้ที่มีบุคลิกภาพที่เสียไป หรืออาชญากรไม่ให้มีการถลำลึก หรือ

³¹ ส่วนที่เกี่ยวกับการลงโทษจำคุก เช่น หลักปฏิบัติ ข้อ 1 บุคคลทุกคนที่ถูกคุมขัง หรือจำคุกไม่ว่าจะเป็นรูปแบบใดๆ ผู้ถูกคุมขังทุกคนจะได้รับการปฏิบัติในลักษณะที่มีมนุษยธรรมและมีความเคารพในศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์ด้วยกัน หรือ หลักปฏิบัติ ข้อ 3 จะไม่มีกเว้นหากบทกฎหมายใด ๆ ไม่ได้คำนึงถึงหลักสิทธิมนุษยชนของบุคคล ไม่ว่าบุคคลนั้น ๆ อยู่ภายใต้รูปแบบของการควบคุมใด ๆ หรือ การถูกจำคุกตามกฎหมายตามกฎระเบียบที่กำหนดขึ้นหลักการที่ร่างขึ้นมาจะไม่ได้รับการยอมรับ หากไม่ตระหนักถึงหลักสิทธิมนุษยชน เป็นต้น

³² ส่วนที่เกี่ยวกับการลงโทษจำคุก เช่น ข้อ 1. นักโทษทั้งหมดจะได้รับการปฏิบัติด้วยความเคารพเนื่องจากศักดิ์ศรีและคุณค่าของความเป็นมนุษย์ หรือ ข้อ 4. ความรับผิดชอบของเรือนจำในการดูแลของนักโทษและการป้องกันสังคมจากอาชญากรรมจะต้องได้รับการดูแลเพื่อการบรรลุวัตถุประสงค์ทางสังคมอื่นๆ ของรัฐ เป็นต้น

³³ อนุสัญญานี้เป็นการกำหนดการห้ามทรมานและการปฏิบัติที่เลวร้ายต่อผู้ต้องขังทุกรูปแบบ การทรมาน คือ การกระทำที่ทำให้ได้รับความเจ็บปวดทางร่างกายหรือจิตใจหรือความทุกข์ทรมานของบุคคลที่เป็นผู้ต้องขัง

³⁴ ธาณินทร์ กรัยวิเชียร,เรื่องเดิม,หน้า 5-6.

³⁵ การปรับสภาพแวดล้อมในระดับมหภาคคือ ในระดับสังคมต้องให้โอกาสผู้กระทำความผิด ไม่ตีตราผู้กระทำผิดให้ต้องถลำลึกในเส้นทางของอาชญากรจนไม่สามารถอยู่ในสังคมได้ ส่วนการป้องกันในระดับจุลภาคคือ ในระดับครอบครัวคือการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีในครอบครัวเพื่อเป็นเกราะป้องกันการก่ออาชญากรรมของสมาชิกในครอบครัวและทำความเข้าใจเกี่ยวกับอาชญากรรมและผลกระทบที่ได้รับจากการกระทำนั้น เป็นต้น

ประกอบอาชญากรรมซ้ำ³⁶ อย่างไรก็ตามเมื่อต้องส่งผู้กระทำความผิดเข้าเรือนจำแล้ว ทศนคติที่เกิดขึ้นจากการควบคุมตัวในเรือนจำยังหมายถึง ชีวิตในสถาบันที่โหดร้าย ข้อสังเกตจากสมมติฐานดังกล่าวจะเห็นได้จาก “ความปลอดภัยขั้นสูงสุดในเรือนจำ” (Maximum security prison) หรือมาตรการต่างๆ ที่ใช้ในเรือนจำจะเป็นไปในทางที่เข้มงวด³⁷ การลงโทษจำคุกมีผลกระทบต่อผู้ถูกลงโทษหลาย ๆ ด้าน เช่น ผลกระทบต่อร่างกาย จิตใจ เนื่องจากการอยู่ภายใต้การควบคุมที่เข้มงวด การคุมขังจึงเป็นการถูกโจมตีในรูปแบบที่รุนแรงที่สุดและทำร้าย “วิญญาณ” ซึ่งมีผลต่อ “จิตใจ ความคิด ความตั้งใจ การถดถอยของนักโทษ”³⁸ การบังคับโทษจำคุกจึงเป็นสิ่งที่กระทบต่อผู้ถูกคุมขังมากที่สุด มีผลต่อความเป็นอยู่ทางร่างกายและจิตใจของนักโทษ ความตึงเครียด ปัญหาสุขภาพจิตและร่างกาย ความเสี่ยงของการติดโรคติดต่อ³⁹

ภารกิจของเรือนจำส่วนหนึ่ง คือ การปกป้องสังคมด้วยวิธีการควบคุมตัวผู้กระทำความผิดไว้ในเรือนจำ แต่สิ่งหนึ่งที่พึงกระทำควบคู่ไปด้วย คือ การดูแลผู้ต้องขังด้านความปลอดภัย มนุษยธรรม และให้ความคุ้มครองอย่างเหมาะสม การจัดสรรงานรวมถึงการพัฒนาตนเอง โดยจัดการให้ความช่วยเหลือผู้กระทำความผิดในการที่จะกลับตัวเป็นประชาชนที่ปฏิบัติตามกฎหมาย ซึ่งพันธกิจนี้ได้ครอบคลุมสาระสำคัญของหลักกระบวนการยุติธรรมทางอาญา คือ การลงโทษเพื่อแก้แค้นทดแทน (Retribution) การลงโทษเพื่อข่มขู่ยับยั้ง (Deterrence) การลงโทษเพื่อคัดตัวผู้กระทำความผิดออกจากสังคมเป็นการชั่วคราวหรือถาวร (Incapacitation) และการลงโทษเพื่อแก้ไขฟื้นฟู (Rehabilitation) แต่ในสังคมปัจจุบัน มองความยุติธรรมทางอาญาผ่านธรรมชาติของมนุษย์และเลือกเพียงหนึ่งเป้าหมายของวัตถุประสงค์ของการลงโทษทางอาญา⁴⁰ ซึ่งอิทธิพลทางความคิดของคนในสังคมมักให้ความสำคัญกับวัตถุประสงค์สามอย่างแรก คือ การลงโทษเพื่อแก้แค้นทดแทน การลงโทษเพื่อข่มขู่ยับยั้ง การลงโทษเพื่อคัดตัวผู้กระทำความผิดออกจากสังคมเป็นการชั่วคราวหรือถาวร เป็นสำคัญ และให้ความสำคัญกับการแก้ไขฟื้นฟูเป็นลำดับสุดท้าย

การให้ความสำคัญกับวัตถุประสงค์ในการบังคับโทษจำคุก ในรูปแบบที่กล่าวมาในย่อหน้าก่อนหน้านี้ ทำให้การใช้หลักนิติธรรมในส่วนที่เกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนส่วนบุคคลสำหรับนักโทษถูกละเลยไป เช่น สิทธิมนุษยชนด้านการศึกษา กรณีศึกษาในต่างประเทศการตระหนักถึงบทบาทการฟื้นฟูนักโทษ เพื่อป้องกันการกระทำผิดซ้ำ โดยเน้นว่า ความไม่รู้และขาดทักษะรวมถึงการปิดโอกาสสนับสนุนให้เกิดอาชญากรรม และ

³⁶ Klaus Laubenthal, *Strafvollzug*, p.89.

³⁷ Günther Kaiser, Heiz Schöch, *Strafvollzug.5* (new bearbeitete Auflage.C.F. Müller Verlag, Heidelberg : 2003), p.11.

³⁸ Howe. A , *Punish and Critique : Towards a Feminist Analysis of Penalty* (London:Routledge, 1994), p.87.

³⁹ United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC), *Handbook on strategies to reduce overcrowding in prisons* [Online], Available URL: http://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/Overcrowding_in_prisons_Ebook.pdf, 2013 (November, 20), p.11.

⁴⁰ Emily A. Whitney. *Correctional Rehabilitation Programs and the Adoption of International Standards: How the United States Can Reduce Recidivism and Promote the National Interest . Transnational Law & Contemporary Problems*. Volume 18, Number 3 .Fall 2009, p.779.

เตือนว่าหากนักโทษที่ถูกปล่อยออกมา หากไร้การศึกษาและไม่มีทักษะ เมื่อเข้าสู่สังคมก็จะทำผิดซ้ำได้ง่ายขึ้น ซึ่งเป็นเรื่องที่หลีกเลี่ยงไม่ได้⁴¹ การให้การศึกษาจึงเป็นสิ่งสำคัญสำหรับผู้ต้องโทษจำคุก

กรณีปัญหานักโทษล้นคุก ถือเป็นปัญหาใหญ่เกือบทุกประเทศ จากการสำรวจขององค์การสหประชาชาติหรือยูเอ็น พบว่าระหว่างปี ค.ศ.1997 ถึง ค.ศ.2007 ระดับประชากรของผู้ต้องโทษจำคุกเพิ่มขึ้นใน 104 ประเทศของ 134 ประเทศ ที่ข้อมูลซึ่งสามารถทราบได้ การเพิ่มขึ้นสอดคล้องในแต่ละภูมิภาค ทวีปที่มีการเพิ่มขึ้นของประชากรคุกในอัตราร้อยละ 60 ถึงร้อยละ 75 ของประเทศได้แก่ ทวีปแอฟริกา อเมริกา เอเชีย ยุโรป และ โอเชียเนีย เพิ่มขึ้นมากที่สุดในเอเชียร้อยละ 39 ของประเทศที่มีข้อมูลแสดงให้เห็นว่าเพิ่มขึ้นกว่าร้อยละ 50 ในช่วง ค.ศ. 1997-2007 โดยนัยยะสำคัญของการเพิ่มขึ้นของประชากรคุกคาดว่า มีสาเหตุมาจากผู้ต้องขังระหว่างพิจารณาที่มีจำนวนมากขึ้น⁴² นำมาซึ่งปัญหาในการบริหารจัดการผู้ต้องโทษจำคุกในภายหลัง เช่น จำนวนผู้ตรวจที่ต้องเพิ่มขึ้นตามจำนวนผู้ต้องขัง ทั้งนี้ ยูเอ็นได้กล่าวว่าประเทศสมาชิกควรกำหนดว่าความแออัดในเรือนจำ ถือเป็นภาระละเมิดสิทธิมนุษยชนในเรือนจำ ซึ่งเป็นสิ่งที่รับไม่ได้ และกฎหมายควรพิจารณาเรื่องความจุของผู้ต้องขังในเรือนจำ⁴³

ประเทศไทยก็ประสบปัญหาเรือนักโทษล้นคุก⁴⁴ เป็นปัญหาของการบริหารราชทัณฑ์ไทยมาโดยตลอด จากสถิติผู้ต้องขังในเรือนจำในรอบ 40 ปีที่ผ่านมา แสดงให้เห็นการเพิ่มขึ้นของผู้ต้องขังต่อเนื่องมาโดยตลอด แม้ในบางปีจะมีการลดลงของจำนวนผู้ต้องขังบ้าง เนื่องจากการพระราชทานอภัยโทษ และบางช่วงจะมีจำนวนผู้ต้องขังลดลงอย่างมาก เช่น ในช่วงปี พ.ศ.2545 - 2547 ก็เนื่องมาจากการออกพระราชบัญญัติฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติด พ.ศ. 2545 จัดให้ผู้เสพเป็นผู้ป่วย ไม่ต้องส่งตัวเข้าจำคุกในเรือนจำ แต่การลดลงดังกล่าวก็เป็นการชั่วคราว หลังจากนั้นจำนวนผู้ต้องขังก็เพิ่มสูงขึ้นต่อเนื่องมาโดยตลอด ระยะหลังเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ในขณะที่จำนวนผู้ต้องขังในเดือนธันวาคม พ.ศ.2557 มีอยู่ 325,129 คน แต่ความจุปกติของเรือนจำที่จะรองรับได้เพียง 180,000 คน เท่านั้น เท่ากับผู้ต้องขังเกินความจุของเรือนจำที่รองรับได้อยู่ถึง 140,000 กว่าคน และหากพิจารณาถึงสถิติผู้ต้องขังในรอบ 10 ปี ที่ผ่านมาก็จะพบว่าจำนวนผู้ต้องขังเกิดความจุปกติ ที่เรือนจำจะรองรับได้ในทุกปี ทั้งนี้ จำนวนผู้ต้องขังได้เพิ่มขึ้นโดยเฉลี่ยเดือนละ 2,300 คน หรือปีละ 27,600 คน ดังนั้น หากจำนวนผู้ต้องขังเพิ่มขึ้นในอัตราดังกล่าวโดยไม่มี

⁴¹ เพิ่งอ้าง, หน้า 795.

⁴² United Nations (UN).The state of crime and criminal justice worldwide Report of the Secretary-General [Online], Available URL: http://www.unodc.org/documents/crime-congress/12th-Crime-Congress/Documents/A_CONF.213_3/V1050608e.pdf,2014(January,10),p.21.

⁴³ United Nations(UN).Workshop on Strategies and Best Practices against Overcrowding in Correctional Facilities [Online],Available URL: http://www.unodc.org/documents/crime-congress/12th-Crime-Congress/Documents/A_CONF.213_16/V1050420e.pdf, 2014(January,10),p.19.

⁴⁴ คูกสงขลาจลาจลจู่โจม นักโทษดับ 1 สุดทนอยู่กันแออัด.เดลินิวส์, 2558 (มิถุนายน, 10).หน้า 1. นักโทษป่วนขนวนแออัด ระดมปราบ ตาย 1- เจ็บ 8. ไทยรัฐ, 2558 (มิถุนายน, 10), หน้า 1. One prisons killed in riot at Songkhla...More than 200 inmates started the riot early yesterday in protest against cell overcrowding. Bangkok Post,2015 (June,9),p.2.

มาตรการใดๆ มาสกัดกันแล้ว จำนวนผู้ต้องขังจะเพิ่มขึ้นเป็น 400,000 คน ภายในปี พ.ศ.2561 ซึ่งเกินความจุปกติที่เรือนจำจะรองรับได้ถึงเกือบ 2 เท่ากว่า⁴⁵ การเพิ่มขึ้นของปริมาณผู้ต้องขังย่อมส่งผลกระทบต่องบประมาณและประสิทธิภาพในการบริหารงานราชทัณฑ์ การควบคุมดูแลและพัฒนาพฤตินิสัยผู้ต้องขังเป็นไปโดยยากและยังนำไปสู่ปัญหาต่างๆ มากมายทั้งความแออัด โรคภัยต่างๆ และจำนวนบุคลากรในการบริหารหรือควบคุมดูแลผู้ต้องขัง⁴⁶ สิ่งเหล่านี้นย่อมกระทบต่อหลักพื้นฐานทางสิทธิมนุษยชนของผู้ต้องโทษจำคุกทั้งสิ้น การแก้ไขปัญหาได้แก่ การใช้มาตรการพักการลงโทษ หรือ ลดวันต้องโทษ มาตรการอภัยโทษ และ มาตรการแก้ไขฟื้นฟูผู้กระทำความผิดอย่างมีประสิทธิภาพ ก็เป็นมาตรการที่สามารถใช้เพื่อเป็นมาตรการลดปริมาณผู้ต้องขังได้อย่างมีประสิทธิภาพ⁴⁷

ประเด็นที่น่าสนใจอีกประการหนึ่งเกี่ยวกับการลงโทษจำคุกกับหลักนิติธรรม คือ อิทธิพลทางความคิดของกฎหมายเกี่ยวกับการลงโทษจำคุก หลักนิติธรรม มีส่วนสัมพันธ์กับกฎหมายเพราะหลักนิติธรรมเป็นหลักการพื้นฐานทางกฎหมายซึ่งจะนำไปบังคับใช้กับมนุษย์ ดังนั้น กฎหมายต้องส่งเสริมและสนับสนุนให้ผู้ต้องโทษจำคุก สามารถกลับมาอยู่ในสังคมได้อีกครั้งหลังจากพ้นโทษจำคุกมาแล้ว ทั้งนี้ ไม่เพียงแต่จะเป็นประโยชน์ของสังคมแล้ว ยังเป็นประโยชน์ต่อตัวผู้กระทำความผิดด้วย กฎหมายบังคับโทษจำคุกของสหพันธ์รัฐเยอรมนี มีแนวคิดพื้นฐานที่น่าสนใจ ซึ่งได้มีการบัญญัติเป็นกฎหมายของการใช้โทษจำคุก มีการกำหนดไว้ว่า การบังคับใช้โทษจำคุกก็เพื่อให้ นักโทษสามารถใช้ชีวิตโดยมีความรับผิดชอบต่อสังคม โดยไม่มีความผิดทางอาญาในอนาคต และการดำเนินการของการจำคุก ยังทำหน้าที่ในการปกป้องประชาชนจากความผิดต่อไป⁴⁸ ภารกิจของกฎหมายการบังคับโทษจำคุกก็เพื่อ⁴⁹

- (1) การใช้ชีวิตในคุกมีจุดมุ่งหมายที่จะปรับสภาพความเป็นอยู่ตามปกติเท่าที่เป็นไปได้
- (2) ผลกระทบที่เป็นอันตรายของการกีดกันเสรีภาพต้องหลีกเลี่ยง
- (3) การดำเนินงานของเรือนจำสอดคล้องกับความจริงที่ว่า จะช่วยให้ผู้ต้องขังสามารถใช้ชีวิตที่มีเสรีภาพต่อไปได้

⁴⁵ นัทธี จิตสว่าง.มาตรการทางเลือกในการปฏิบัติต่อผู้กระทำความผิดเพื่อแก้ปัญหานักโทษล้นคุก [Online], Available URL: <http://www.nathee-chitsawang.com/>,2558 (มิถุนายน,20).

⁴⁶ World Justice Project (WJP) ซึ่งเป็นองค์กรอิสระภาคเอกชนที่มุ่งส่งเสริมหลักนิติธรรมได้ให้ความหมายของการปกครองโดยหลักนิติธรรมประการหนึ่งคือ “ประชาชนทุกระดับสามารถเข้าสู่กระบวนการยุติธรรมที่มีเจ้าหน้าที่รัฐที่มีประสิทธิภาพ มีอิสระในการทำงาน มีจรรยาบรรณรวมทั้งมีเจ้าหน้าที่ในกระบวนการยุติธรรมที่มีความซื่อสัตย์และมีจำนวนที่เพียงพอ” แสดงให้เห็นถึงการอ้างหลักนิติธรรมสำหรับนักโทษประการหนึ่งคือความพร้อมของจำนวนบุคลากรในกระบวนการยุติธรรมที่จะต้องสัมพันธ์กับจำนวนผู้ต้องโทษจำคุกในอัตราส่วนที่เหมาะสม.World Justice Project. **What is the Rule of Law ?** [Online], Available URL: <http://worldjusticeproject.org/what-rule-law>, 2013(November,10).

⁴⁷ ธาณี วรภัทร์.การลดปริมาณผู้ต้องขังในเรือนจำ ศึกษามาตรการทางกฎหมายในชั้นบังคับโทษจำคุก.รายงานการวิจัย เสนอต่อมหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย.2555,หน้า 151-152.

⁴⁸ Frank Arloth,*Strafvollzugsgesetz*, (C.H.Beck; Auflage:3,2011),p.9.

⁴⁹ เพิ่งอ้าง,หน้า 15-16.

แนวคิดการใช้โทษจำคุกสมัยใหม่มีความเป็นเสรีนิยม คือ โทษจำคุกเป็นไปในทิศทางที่ส่งเสริมเสรีภาพผู้ต้องขังมากขึ้น เช่น เสรีภาพในการสื่อสาร เป็นต้น ความเป็นประชาธิปไตยและต้องเป็นการกระทำเพื่อสังคม การลงโทษจำคุกจะต้องยกระดับผู้ต้องโทษให้เป็น “ประชาชน” ในความสัมพันธ์ของการบังคับโทษ มิใช่อยู่ในฐานะ “กรรม” คือ ผู้ถูกระทำการของการบังคับโทษ กล่าวคือ การบังคับโทษจำคุกต้องมีหลักประกันสิทธิและเสรีภาพขั้นพื้นฐานของผู้ต้องโทษ ภารกิจของการบังคับโทษจำคุกมีสาระสำคัญ คือ ผู้ต้องขังสามารถที่จะดำเนินชีวิตในอนาคตต่อไปได้เมื่อออกจากเรือนจำ และกลับเข้ามาอยู่ในสังคมโดยปราศจากความผิดอาญาอย่างมีความรับผิดชอบต่อสังคม โดยการบังคับโทษจำคุกต้องตอบสนองการคุ้มครองสาธารณะ ต่อการกระทำความผิดในอนาคตต่อไปด้วย ทั้งนี้ การดำเนินชีวิตของบุคคลในการบังคับโทษจำคุก จะต้องหลีกเลี่ยงผลร้ายทั้งหลายจากการสูญเสียเสรีภาพไม่ให้เกิดขึ้น การบังคับโทษจำคุกต้องกระทำเพื่อ ช่วยเหลือผู้ต้องโทษให้สามารถกลับมาใช้ชีวิตที่มีเสรีภาพต่อไปด้วย⁵⁰

5. บทสรุป

ปัจจุบันมีการหยิบยกคำว่า หลักนิติธรรม มากกล่าวอ้างเพื่อให้เห็นว่าการปฏิบัติหรือไม่ปฏิบัติ ในเรื่องดังกล่าวนั้น ไม่สอดคล้องกับหลักนิติธรรมอย่างไร และให้องค์กรตามรัฐธรรมนูญและหน่วยงานของรัฐต้องปฏิบัติให้เป็นไปตามหลักนิติธรรม ทั้งนี้ เพื่อให้บุคคลทุกคนจะได้รับการปฏิบัติที่สอดคล้องกับหลักสิทธิมนุษยชนภายใต้หลักนิติธรรม ซึ่งปัจจุบันมิได้จำกัดเฉพาะการจำกัดการใช้อำนาจรัฐ แต่ยังเป็นหลักที่เกี่ยวกับการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของบุคคลอีกด้วย

เรือนจำ หมายถึง สถานที่กักขังผู้กระทำผิดแต่ไม่ใช่สถานที่ลงโทษ การบังคับใช้โทษจำคุก ต้องคำนึงถึงผลกระทบที่อาจเกิดขึ้น ภายหลังจากที่ผู้ต้องขังพ้นโทษจำคุกไปแล้ว การนำหลักนิติ-ธรรมมาใช้กับผู้ต้องโทษจำคุกย่อมมีผลต่อผู้ต้องโทษที่จะได้รับการปฏิบัติที่ดีทางด้านสิทธิมนุษยชนที่เป็นสากลในขณะติดคุก ลดผลกระทบที่เกิดจากการจำคุกไม่ว่า ทางกาย จิตใจ หรือบุคลิกภาพ เพราะเมื่อพ้นโทษจำคุกไปแล้วก็สามารถกลับไปใช้ชีวิตได้อย่างเช่นคนปกติทั่วไปในสังคม ไม่กลับมามีการทำผิดซ้ำ อันเป็นการป้องกันสังคมได้อย่างแท้จริง

หลักนิติธรรมกับการลงโทษจำคุก จึงหมายถึง หลักการพื้นฐานของการออกกฎหมายที่ดี ที่จะนำไปบังคับใช้กับผู้ต้องโทษจำคุก โดยจะต้องสอดคล้องกับหลักสิทธิมนุษยชนอันเป็นสากล ซึ่งจะช่วยพัฒนาความสามารถของผู้ต้องโทษให้มีชีวิตที่ดีขึ้น หลังจากพ้นโทษไปแล้ว

6. บรรณานุกรม

หนังสือ

กุลพล พลวัน. พัฒนาการแห่งสิทธิมนุษยชน (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพมหานคร: วิญญูชน, 2538.

⁵⁰ ธาณี วรภัทร์, กฎหมายว่าด้วยการบังคับโทษจำคุก (กรุงเทพมหานคร: วิญญูชน, 2549), หน้า 158-159.

เกียรติขจร วัจนะสวัสดิ์.คำอธิบายกฎหมายอาญา ภาค 1 (พิมพ์ครั้งที่ 7).กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์,2544.

คณะอนุกรรมการวิชาการว่าด้วยหลักนิติธรรมแห่งชาติ และ คณะอนุกรรมการบรรณาธิการหนังสือ หลักนิติธรรม ในคณะกรรมการอิสระว่าด้วยการส่งเสริมหลักนิติธรรมแห่งชาติ. **หลักนิติธรรม The Rule of Law ความหมาย สาระสำคัญ และผลของการฝ่าฝืนหลักนิติธรรม.** กรุงเทพมหานคร :พี เอส พรินติ้ง แอนด์ ดีไซน์,2557.

คณิต ณ นคร,กฎหมายอาญา ภาคทั่วไป (พิมพ์ครั้งที่ 3).กรุงเทพมหานคร:วิญญูชน,2554.

จรัญ โฆษณานันท์,นิติปรัชญา (พิมพ์ครั้งที่ 17).กรุงเทพมหานคร:สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง,2554.

ไชยเจริญ สันติศิริ.คำบรรยาย อาชญวิทยาและพันธุวิทยา ชั้นปริญญาตรี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ **ภาค 2 พันธุวิทยา.**กรุงเทพมหานคร:มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ม.ป.พ.

ทวีเกียรติ มีนะกนิษฐ.คำอธิบายกฎหมายอาญา ภาคทั่วไป (พิมพ์ครั้งที่ 11).กรุงเทพมหานคร: วิญญูชน ,2552.

ธานินทร์ กรัยวิเชียร,หลักนิติธรรม(พิมพ์ครั้งที่ 2).กรุงเทพมหานคร:ธนาเพรส,2552.

ธานี วรภัทร์.กฎหมายว่าด้วยการบังคับโทษจำคุก.กรุงเทพมหานคร:วิญญูชน.2549.

รองพล เจริญพันธุ์.นิติปรัชญา การศึกษาตามแนวทฤษฎี Legal Positivism.กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง,2535.

วิจัย

ธานี วรภัทร์.การลดปริมาณผู้ต้องขังในเรือนจำ ศึกษามาตรการทางกฎหมายในชั้นบังคับโทษ จำคุก. รายงานการวิจัย เสนอต่อมหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย.2555.

บทความ / เอกสารอื่นๆ

พรสันต์ เลี้ยงบุญเลิศชัย,“หลักนิติธรรมกับสภาพของสังคมประเทศไทย”, (บทสัมภาษณ์) **วารสาร จุลนิติ** 9,1 (มกราคม-กุมภาพันธ์ 2555).

อรธพล ใหญ่สว่าง.หลักนิติธรรม ภายใต้การปกครองระบอบประชาธิปไตย. เอกสารวิชาการ ส่วนบุคคล หลักสูตร หลักนิติธรรมเพื่อประชาธิปไตย รุ่นที่ 1 วิทยาลัยรัฐธรรมนูญ.2556.

ข้อมูลออนไลน์

คณะกรรมการการยกร่างรัฐธรรมนูญ,ร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย [Online],Available URL:<http://www.parliament.go.th/ewtcommittee/ewt/draftconstitution/download/article/article20150427151305.pdf>,2558(มิถุนายน,20).

- นัทธี จิตสว่าง. **มาตรการทางเลือกในการปฏิบัติต่อผู้กระทำความผิดเพื่อแก้ปัญหานักโทษล้นคุก** [Online], Available URL: <http://www.nathee-chitsawang.com/,2558> (มิถุนายน,20).
- ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 131 ตอนที่ 55 ก ลงวันที่ 22 กรกฎาคม 2557 [Online], Available URL: <http://www.ratchakitcha.soc.go.th/DATA/PDF/2557/A/055/1.PDF,2558>(มิถุนายน,20).
- วรเจตน์ ภาคีรัตน์. **หลักนิติรัฐและหลักนิติธรรม** [Online] . Available URL : <http://www.pub-law.net/publaw/view.aspx?id=1431,2557>(มกราคม,2).
- United Nation. **Rule of Law** [Online]. Available URL: <http://www.un.org/en/ruleoflaw/,2013> (November,15).
- United Nations. **The state of crime and criminal justice worldwide Report of the Secretary-General** [Online], Available URL: [http://www.unodc.org/documents/crime-congress/12th-Crime-Congress/Documents/A_CONF.213_3/V1050608e.pdf,](http://www.unodc.org/documents/crime-congress/12th-Crime-Congress/Documents/A_CONF.213_3/V1050608e.pdf,2014) 2014(January,10).
- United Nations. **Workshop on Strategies and Best Practices against Overcrowding in Correctional Facilities** [Online], Available URL: [http://www.unodc.org/documents/crime-congress/12th-Crime-Congress/Documents/A_CONF.213_16/V1050420e.pdf,](http://www.unodc.org/documents/crime-congress/12th-Crime-Congress/Documents/A_CONF.213_16/V1050420e.pdf,2014) 2014(January,10)
- United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC), **Handbook on strategies to reduce overcrowding in prisons** [Online], Available URL: http://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/Overcrowding_in_prisons_Ebook.pdf,2013 (November,20).
- United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC), **Introductory Handbook on the Prevention of Recidivism and the Social Reintegration of Offenders** [Online], Available URL: http://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/crimeprevention/Introductory_Handbook_on_the_Prevention_of_Recidivism_and_the_Social_Reintegration_of_Offenders.pdf,2013(November,20).
- Michele Pifferi. **Individualization of Punishment and the Rule of Law: Reshaping the Legality in the United States and Europe between the 19th and the 20th Century** [Online]. Available URL: http://works.bepress.com/michele_pifferi/1,2013(November,10).
- World Justice Project. **What is the Rule of Law ?** [Online] . Available URL: <http://worldjusticeproject.org/what-rule-law,2013>(November,10).

Book

- Brian Z. Tamanaha. **On the Rule of Law: History, Politics, Theory**. Cambridge : Cambridge University Press, 2004.
- Dirk van Zyl Smit and Sonja Snacken, **Principles of European Prison Law and Policy**. New York: Oxford University Press, 2009.
- Günther Kaiser, Heiz Schöch. **Strafvollzug. 5.**, new bearbeitete Auflage. C.F. Müller Verlag, Heidelberg, 2003.
- H.L.A. Hart. **Punishment and Responsibility**. New York and Oxford: Oxford University Press, 1968.
- Howe ,A . **Punish and Critique: Towards a Feminist Analysis of Penalty**. London : Routledge, 1994.
- Klaus Laubenthal. **Strafvollzug**. Berlin: Springer, 2008.
- Norval Morris and David J. Rothman. **The Oxford History of the Prison: The Practice of Punishment in Western Society**. New York: Oxford University Press Inc, 1998.
- Frank Arloth. **Strafvollzugsgesetz**. C.H. Beck; Auflage: 3, 2011.

Article

- Emily A. Whitney. Correctional Rehabilitation Programs and the Adoption of International Standards: How the United States Can Reduce Recidivism and Promote the National Interest . **Transnational Law & Contemporary Problems**. Volume 18, Number 3 . Fall 2009.